

Nederland's militaire positie gedurende den wereldoorlog,

DOOR

C. J. SNIJDERS,

Gep. Generaal,

Oud-Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht.

In de Buitengewone Nederlandsche Staatscourant van 4 Augustus 1914, No. 180**, kondigde de Nederlandsche Regeering aan, dat Zij in den tusschen verschillende, met Nederland bevriende Mogendheden uitgebroken oorlog volstreekte onzijdigheid zou in acht nemen, en stelde Zij bepalingen ter handhaving dezer onzijdigheid vast (Neutraliteitsproclamatie, *Oranjeboek Juli 1914—October 1915*, blz. 2). Het standpunt der Regeering werd later door den Tijdelijk Voorzitter van den Raad van Ministers als volgt omschreven: „De Regeering houdt vast aan de herhaaldelijk door de Staten-Generaal goedgekeurde politiek van stipte neutraliteit, welke meebrengt strikte onpartijdigheid. Zij wijkt echter niet af van het voornemen, iedere schending van ons gebied of van onze soevereiniteit, van welke zijde ook ondernomen, met de wapenen te keeren.”

Het was voor ons land de eenig mogelijke, de eenig zedelijk geoorloofde houding. Wel werd in de aan den oorlog voorafgegane jaren in militaire kringen somtijds het academisch standpunt bepleit, dat Nederland, ofschoon buiten het geding staande, zich bij het uitbreken van een oorlog tusschen de ons omringende machten zou hebben aan te sluiten bij die oorlogvoerende partij, welker politieke en militaire machtspositie de grootste waarborgen zou bieden voor de eerbiediging onzer nationale belangen en de handhaving onzer rechten. Maar het is duidelijk, dat daarmee een sprong in het duister gedaan, een hazardspel opgezet zou worden. Schijnbare waarborgen vóór of bij den aanvang van een oorlog kunnen geen zekerheid van een gunstigen einduitslag bieden. Zich zonder nooddwang van buiten in een West-Europeeschen oorlog mengen ware zeker in strijd met de door Prof. S t r u y c k e n in zijn brochure „*De hoofdtrekken van Nederlands buitenlandsch beleid*” geschetste historische politiek van ons volk, dat vreemd staat tegenover iederen drang naar politieke expansie, van welken aard ook (blz. 17), en welks geest zoozeer van het pacifisme doordrongen is, dat het niet alleen voor zichzelf den oorlog uit den kring der redelijke en zedelijke mogelijkheden heeft uitgeschakeld, maar zelfs ternauwernood in staat is den oorlog tusschen andere volken te begrijpen (blz. 12).

Niet verzwegen mag worden, dat het hiervoren bedoelde academisch standpunt voornamelijk berustte op de in bevoegde militaire kringen vrij algemeen bestaande, stellige overtuiging, dat onze onzijdigheid in een oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland niet zou worden geëerbiedigd. Volgens het getuigenis van V o n M o l t k e (*Erinnerungen*,

Briefe, Dokumente, blz. 17 en 429) zou deze meening door de feiten bevestigd zijn geworden, ware in Juli—Aug. 1914 diens ambtsvoorganger, Graf Schlieffen, nog Chef van den Duitschen Generalen Staf geweest, in wiens operatieplan immers een opmarsch van den rechtervleugel van het Duitsche leger door Limburg (over Roermond) was voorbereid. Maar ook in zoodanig geval ware de eenige eerlijke, waardige, volkenrechtelijk juiste houding — de eenige ook, welke bij de Natie geestdrift en sympathie had kunnen verwekken — die geweest van verzet tegen den wederrechtelijken indringer, eventueel met aansluiting bij diens tegenstander.

„Het onrecht en de vernedering” — aldus Prof. Struycken — „die wij gedurende den oorlog ter wille onzer onzijdigheid hebben te verduren gehad, hebben voorzeker bij menigeen in de bitterheid des harten de vraag op de lippen gebracht, of wij voor het vervolg maar niet beter zullen doen in de groote politiek partij te kiezen, om ons zoo in tijden van conflict een bondgenootschap te verzekeren, dat ons ervoor behoeden zal opnieuw op zoo geringschattende wijze te worden behandeld. Rustige bezinning intusschen en overweging wat het lot is geweest van de landen, groot en klein, die in den oorlog werden betrokken, dwingen tot de gevolgtrekking, dat wij ook in de toekomst geen andere politiek mogen volgen dan die, welke wij ons, in overeenstemming met ons karakter en onze belangen, in het verleden hebben eigen gemaakt.” (als voren, blz. 21—22; en mede aldaar, iets vroeger:) „Niet vermetel schijnt het te zeggen, dat thans ook geleidelijk in de oorlogvoerende landen het goede recht dezer strikte onzijdigheidspolitiek, door eene bescheiden, doch voor het doel toereikende weermacht gehandhaafd, wordt erkend.”

De door de Regeering begin Aug. 1914 aanvaarde houding stelde Haar al dadelijk voor moeilijke vraagstukken, met betrekking tot het handhaven van onze souvereiniteit en onzijdigheid op de Schelde en de Eems.

Wat eerstgenoemde betreft, rees toch de vraag, welke houding onze Regeering zou behooren aan te nemen, indien ingeval van oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland een der andere mogendheden, die de onzijdigheid van België hadden gewaarborgd, dit land te hulp mocht willen komen tegen eenige daad van geweld, door een der oorlogvoerenden gepleegd. Onze Regeering stelde zich voorshands op het standpunt, dat bij daadwerkelijke schending der Belgische neutraliteit, zonder dat nog België zelf deze als een „casus belli” beschouwde, Zij zich niet wenschte te verzetten tegen het verleenen van hulp door een der garanten, indien deze hulp door België althans gewenscht werd, mits ook deze garant niet zelf in den oorlog betrokken ware, zoodat onder de gemelde voorbehouden de vrije doorvaart van Engelsche oorlogs- en transportschepen over de Westerschelde naar Antwerpen door ons niet zou worden bemoeilijkt. Dit standpunt moest echter onvoorwaardelijk vervallen, toen op 4 Aug.

1914 België zelf oorlogvoerende partij was geworden, evenals trouwens Engeland onmiddellijk daarna. De Opperbevelhebber kreeg dan ook van de Regeering de opdracht, de Westerschelde te versperren, alle veiligheidsmaatregelen te nemen, noodig ter voorkoming van schending van Nederland's onzijdigheid op die rivier, en opzettelijke schendingen met geweld te keeren, met dien verstande dat de koopvaardijvaart op Antwerpen bij daglicht en met behulp van Nederlandsche loodsen openbleef.

Deze beslissing heeft geen moeilijkheden met de Entente-rijken teweeggebracht. Wel deed de First Lord of the Admiralty in Engeland Winston Churchill (zie diens werk *The World Crisis 1911—1914*; blz. 333) in den loop van September 1914 aan zijne ambtgenooten het voorstel, aan de Nederlandsche Regeering den eisch te stellen, dat Zij de Schelde zou openstellen voor het zenden van Engelsche hulp aan het destijds door de Duitschers ernstig bedreigde Antwerpen. Churchill's ambtgenooten zijn echter op dit voorstel niet ingegaan, vermoedelijk omdat zij de onrechtmatigheid er van inzagen en Nederland niet in de armen van Duitschland wilden drijven. Had de Engelsche Regeering eene andere beslissing genomen en Ch.'s voorstel doorgezet, dan had Nederland zich krachtens zijn te voren ingenomen standpunt tegen den gestelden eisch moeten verzetten en zou het op voet van oorlog met de Entente geraken vermoedelijk niet te vermijden zijn geweest. Doch ook bij inwilliging van bedoelden eisch zouden wij — alsdan aan de zijde der Entente — in den oorlog meegesleept zijn geworden. Immers, Churchill beoogde meer dan het eenvoudig zenden van hulp aan Antwerpen. Hij zocht een voorwendsel om ter versterking van den economischen druk op Duitschland den Rijn af te sluiten en hij zag een groot maritiem-strategisch voordeel in het bezit van eene overzeesche marinebasis in eene Nederlandsche haven (vermoedelijk Vlissingen). Met inwilliging van dit alles zouden wij onze neutraliteit feitelijk hebben prijsgegeven en zou Nederland den weg zijn opgegaan, dien Griekenland in een later tijdvak van den oorlog gedwongen is geweest te volgen.

Omtrent het beloop van de Nederlandsch-Pruisische grens in de Beneden-Eems bestond al sedert lang een latent geschil tusschen de beide oeverstaten. Duitschland maakte aanspraak op het bezit van de Beneden-Eems over hare volle breedte, tot aan de laagwaterlijn van den Nederlandschen oever. Nederland betwistte dezen eisch en wenschte de grens bepaald te zien in den dalweg van den stroom, of — waar deze zich in twee takken van ongeveer gelijke beteekenis verdeelde — tusschen deze beide takken. Herhaalde pogingen tot minnelijke regeling van dit vraagstuk waren door Duitschland, bewust van zijn overmacht, met passieven weerstand beantwoord.

Reeds bij de maatregelen, welke Duitschland in de allereerste Augustus-dagen van 1914 trof ter voorbereiding voor den oorlogs-

toestand bleek, dat over de geheele breedte van de Beneden-Eems, dus ook over dat gedeelte, waarop Nederland aanspraak maakte, Deutsche mijnversperringen werden gelegd. Hiermede werd onze souvereiniteit, naar de Nederlandsche opvatting van het grensvraagstuk, geschonden. Daadwerkelijk verzet hiertegen zou echter stellig met geweld zijn gekeerd geworden, met alle onafzienbare gevolgen van dien. De Nederlandsche Regeering stelde zich op het standpunt, dat Nederland volkenrechtelijk niet verplicht kon worden geacht de neutraliteit te handhaven op betwist gebied of zich te verzetten tegen maatregelen, door Duitschland op dat gebied genomen ter verdediging van zijn eigen aangrenzend territoir; te meer niet, wanneer Nederland door te trachten dit te verhinderen, noodwendig in conflict met dat Rijk zou geraken.

De Entente-rijken hebben zich blijkbaar bij dat standpunt neergelegd. Dezerzijds werd in het gebeurde in het Eemsgebied aanleiding gevonden tot eene betrekkelijk sterke bezetting van het aanvankelijk onbezet gebleven eiland Rottumeroog en tot uitbreiding van de kustbewaking over Schiermonnikoog en de noord- en noord-oostkust van Groningen.

De grondslag onzer oorlogsvoorbereiding, zooals deze in de laatst-voorafgegane jaren in de Strategische Aanwijzingen en de Mobilisatievoorschriften was neergelegd, en bij de strategische oefeningen van den Generalen Staf werd toegepast, stemde volledig overeen met het door de Regeering ingenomen standpunt van strikte onzijdigheid tegenover alle partijen. In vroegere jaren had, als gevolg van de na de oorlogen van 1864, 1866 en 1870—71 hier te lande heerschende annexatievrees, onze oorlogsvoorbereiding de uitgesproken strekking van een verweer tegen een rechtstreekschen Duitschen aanval op ons land. De gewijzigde politieke en militaire verhoudingen in West-Europa hadden echter al sedert jaren een dergelijken aanval naar het gebied der onwaarschijnlijkheden verwezen, daarentegen veel meer het gevaar voor schending onzer onzijdigheid bij een oorlog tussehen de ons omringende machten onderling op den voorgrond gebracht. Sedert 1908 had de Generale Staf dan ook met de vroegere opvatting definitief gebroken en was onze oorlogsvoorbereiding geheel gericht op het tegengaan van zulk een schending, ongeacht van welke zijde deze mocht worden ondernomen. Met voldoening kon in 1914 worden geconstateerd, dat van 26 Juli, toen in verband met den dreigenden politieken toestand de eerste strategische voorzorgen werden ingeleid, tot den 4den Augustus d.o.v., toen onze gemobiliseerde strijdmacht hare oorlogsofstellingen had ingenomen, de ten uitvoer gebrachte regelingen voor de strategische voorzorgen, de mobilisatie en de groepeerings der strijdkrachten zich volkomen bleken te dekken met de eischen van den werkelijken toestand, zoodat de deelnemers aan de strategische oefeningen der voorafgegane jaren thans als 't ware

stuk voor stuk practisch zagen zich afspelen, wat indertijd op 't papier en op de kaart theoretisch was ontwikkeld geworden.

Ons verdedigingsplan tegen schending onzer onzijdigheid bestond in hoofdzaak in:

a. doorlopende bewaking der grenzen en kusten, met inbegrip van de ter vernieling voorbereide rivierovergangen in het grensgebied en de versperring en bewaking der zeegaten, havens en riviermondingen;

b. achter het hiertoe bestemde cordon der Landweer-grens- en kustwachten en bewakingsdetachementen worden in de noordelijke en oostelijke provinciën en in Zeeland de territoriale bezettingstroepen opgesteld, deels tot steun en opname van de grenswachten bij ernstige bedreiging, en overigens ter bewaking van belangrijke spoorwegknoopen, stations, bruggen en havens tegen op zichzelf staande ondernemingen;

c. het gereedstellen van eene operationele macht tot het bedreigen, zoo noodig aanvallen en terugwerpen van elke vreemde troepenmacht, die opzettelijk en met strategische bedoelingen ons gebied binnenrukt of op onze kust mocht trachten te landen;

d. bij niet-slagen van de onder *c.* bedoelde opdracht en gedwongen teruggaan voor overmacht, voortzetting van den weerstand in beveiligde opstelling, waaruit de bedreiging der tegenpartij voortduurt, totdat opnieuw offensief kan worden opgetreden, bijv. door het ingrijpen van hulp van de tegenpartij van onzen aanrander. Als beveiligde opstellingen komen zoowel de permanente verdedigingsliniën, als tijdelijke, naar behoefte in te richten versterkte stellingen in aanmerking.

Het belangrijkste orgaan in dit stelsel was uit den aard der zaak de operationele en mobiele macht, *het veldleger*. Het bestond destijds uit 4 divisiën, elk aan infanterie 18 bataljons bevattende. Uit de 4 cavalerieregimenten der divisiën en de rijdende artillerie kon onder den Commandant van het veldleger eene zelfstandige cavaleriebrigade gevormd worden, wat echter niet dadelijk bij de mobilisatie geschiedde, doch eerst zou plaats vinden, indien de behoefte daaraan bleek. In den namiddag van den 3den Augustus, daags vóór het binnenrukken van de Deutsche legers in België, nam het veldleger zijne *afwachtingsopstelling* in. De keuze hiervan was door de volgende overwegingen bepaald:

Zoolang geen schending van ons gebied plaats vond of geenerlei andere aanwijzing werd verkregen, kon niet worden bepaald, van welke zijde gevaar het eerst of het meest zou kunnen dreigen. Onze geheele oostelijke grens lag open voor een inmarsch der Duitschers. In 't bijzonder scheen het gevaar voor een doortrekken van Limburg zeer groot. Onze Belgische grens scheen minder bedreigd, maar dit zou snel kunnen veranderen, wanneer België door een partijen werd overweldigd of met een harer samenging. Het kustfront kon aan een aanval over zee van elk der partijen blootstaan, terwijl ingeval België

in gevaar kwam te verkeerem, de Schelde een aantrekkingspunt voor geallieerde hulp aan genoemd land zou opleveren.

Ons doel moest zijn, wanneer een oorlogvoerend leger ons land binnenviel, daartegen met het geheele veldleger of met een zoo groot mogelijk gedeelte daarvan *aanvallend* op te treden. Daarvoor zou het uit een operatief oogpunt het gunstigst geweest zijn, het geheele veldleger eene zoo geconcentreerde opstelling te doen innemen, dat het zich daaruit op elk oogenblik terstond in manoeuvrevaardigen vorm tegen den vijand had kunnen ontwikkelen. Maar daar het gevaar van verschillende zijden kon komen en wij zelfs van twee zijden tegelijk konden worden bedreigd, was het onmogelijk bij voorbaat vast te stellen, waar en in welke operatierichting deze ontwikkeling zou moeten plaats hebben. Bovendien zou zulk eene geconcentreerde legering van het geheele veldleger bij eenigszins langen duur van den afwachtcnden toestand uit het oogpunt van onderbrenging, verpleging en oefening ernstige bezwaren doen ontstaan. Men was daarom genoodzaakt tot eene divisie-gewijze splitsing van het veldleger over te gaan, in dier voege, dat achter elk front, dat bedreigd zou kunnen worden, een divisie werd gelegerd, terwijl de vierde divisie in het centrum des lands als strategische reserve beschikbaar bleef. Elke divisie in eerste linie vormde als 't ware, onderscheidenlijk in elke operatierichting, eene strategische voorhoede, onder welke dekking allereerst de opmarsch der reserve-divisie zou geschieden, terwijl voorts de divisien der beide andere fronten op het bedreigde front konden worden aangetrokken, hetzij geheel, hetzij ten deele, wanneer en naar gelang de strategische toestand ontblooting dier fronten zou toelaten. De verplaatsing der divisien per spoor was voor de meest waarschijnlijke concentratiegevallen geheel voorbereid.

Van deze afwachtingsopstelling moesten echter de noordelijke en oostelijke provinciën benoorden Zwolle al dadelijk worden uitgesloten. Ons oostelijk front van den Dollart tot Noord- of Midden-Limburg zou veel te uitgebreid zijn geweest om ook maar eenigszins voldoende door één divisie te kunnen worden gedekt. Bovendien scheen eene schending onzer onzijdigheid over onze oostelijke grens benoorden Zwolle, welke al spoedig tegen de Zuiderzee zou stuiten, weinig waarschijnlijk, terwijl omgekeerd onze troepen in het noorden des lands, met die zee in den rug, veel gevaar zouden loopen, van het hart des lands te worden afgesneden.

Het legeringsgebied der oostelijke (IIde) Divisie bleef daarom tot het Rijn-IJssel-front beperkt; verder bezette de Iste Divisie de Zuid- en Noordhollandsche kust, de IIIde Divisie Noordbrabant, terwijl de IVde Divisie als reserve in het centrum des lands werd gelegerd.

De gemobiliseerde landmacht telde op 3 Augustus bijna 204.000 hoofden. Zij omvatte, afgezien van bijzondere wapens, dienstvakken en inrichtingen, het veldleger van de hiervoren vermelde samenstelling (72 bataljons) en de landweer, welke aan infanterie 48 batal-

jons telde. De landstorm voor gewapenden dienst, bestaande uit hen, die te voren bij de weermacht hadden gediend, ten getale van omstreeks 15.000 man, werd voorloopig, wegens de groote economische en particuliere bezwaren, die voor de oude landstormmannen uit oproeping zouden voortvloeien, en bovendien in verband met het nijpend gebrek aan kader, niet gemobiliseerd, behalve de oud-kaderleden, die ter tegemoetkoming aan den kadernood reeds spoedig onder de wapens moesten komen.

Met deze strijdmacht kon de behoefte, voortvloeiende uit de hiervoren onder *a.—d.* vermelde strategische opdrachten, slechts ten karigste — ten deele zelfs niet ten volle — worden vervuld. Op de zeer onvoldoende uitrusting van het veldleger aan artillerie en mitrailleurs, het bijna geheel ontbreken van krombaangeschut bij dat leger, de zeer verouderde toestand van ons vesting- en kustgeschut en de uiterst geringe munitievoorraad, zij hier slechts in 't voorbijgaan gewezen. Ik wensch mij voornamelijk te bepalen tot ons strategisch hoofdorgaan, het veldleger.

De aan 3 divisiën daarvan toegewezen fronten waren feitelijk te groot om elk door slechts één divisie strategisch te worden gedekt; de te groote frontuitbreiding leidde tot versnippering en kon, ingeval van eene directe bedreiging, de concentratie bemoeilijken en vertragen. Bijzonder ongunstig was echter in dit opzicht de toestand der IIIde Divisie in Noordbrabant, die een aantal bataljons moest afstaan, zoo tot versterking der territoriale bezettingen der Maas-overgangen in Limburg, als ter versterking van de bezetting van Zeeland, welke beide, als mogelijk naaste doelwit eener gebiedsschending, bijzonder bedreigd waren, doch door het beschikbare aantal territoriale landweerbataljons niet voldoende beveiligd werden geacht. Dientengevolge behield de Commandant der divisie in Brabant slechts 13 bataljons in eigen hand, eene geheel onvoldoende macht voor de taak, welke zich hier kon voordoen.

Het te kort aan troepen zou echter weldra nog sprekender in 't licht treden.

Wat men in militaire kringen nauwlijks had durven hopen, geschiedde: bij den inmarsch in België op 4 Augustus eerbiedigden de Duitschers stiptelijk de Nederlandsche grens. De Chef van den Duitschen Generalen Staf, Generaal von Moltke, had het operatieplan van zijn voorganger in zoover gewijzigd, dat het Iste Deutsche Leger, dat den rechter vleugel der Deutsche strijdmacht vormde, in plaats van over Roermond, om Limburg heen België binnentrok. Ondanks de ernstige bezwaren, welke hieraan verbonden waren (zie hieromtrent: *De manoeuvre om Limburg*, door Kapitein Ronduit, *De Militaire Spectator* Aug. 1919), gaf von Moltke toch daaraan de voorkeur boven het doortrekken van Nederlandsch gebied, omdat hij overtuigd was, dat Nederland zich hiertegen zou verzetten en dientengevolge aan zijn rechter vleugel zoodanige krachten zouden worden

onttrokken, dat de operatie door België tegen het Fransche noord-front niet zou kunnen slagen (*Erinnerungen* enz. blz. 429 en 430).

Ook de Entente eerbiedigde voorshands onze neutraliteit, hetgeen niet anders te verwachten was, zoolang zich geen bijzondere aanleidingen tot het tegendeel voordeden. Immers, Engeland o.a. heette te strijden voor het recht en de vrijheid der kleine staten.

Toen in de eerste helft van Augustus de Duitschers, na Luik te hebben genomen, westwaarts in België doordrongen en de krijgsverrichtingen de zuidgrens van Noordbrabant schenen te zullen naderen, bestond gevaar, dat de strijd zich eerlang — wellicht zonder opzet — ook *over onze grens heen* zou uitbreiden en wij voor de noodzakelijkheid zouden komen te staan, belangrijke afdeelingen van beide partijen, desnoods met geweld, te moeten ontwapenen en interneeren. De zeer beperkte en verspreide macht, waarover de Commandant der IIIde Divisie beschikte, was voor dat doel ontoereikend, te meer omdat zij tegelijkertijd moest voorzien in de bewaking van het geheele grensgewest en elk oogenblik eene operationele opdracht te vervullen zou kunnen krijgen. Het Opperbevel besloot daarom op 8 en 9 Augustus tot vorming van de Cavaleriebrigade en hare overbrenging naar N. Brabant, tot verplaatsing van het Hoofdkwartier van het Veldleger naar genoemd gewest, alsmede tot aantrekking daarheen van de reserve-divisie uit het hart des lands. Het scheen thans toch voldoende duidelijk, dat het strategisch zwaartepunt voor ons voorloopig zou zijn te zoeken in het zuidelijk deel des lands, N.-Brabant en Zeeland. Werd door de genoemde maatregelen op het Z. front een voldoende toestand geschapen, zulks was slechts mogelijk geweest door *de eenige reserve* van het veldleger, de IVde Divisie, in eerste linie te brengen en te binden, hetgeen alweder wijst op de bedenkelijke ontoereikendheid onzer macht. Voortaan zouden nog slechts de achter de fronten gereedgestelde divisieën *onderling* ten opzichte van elkander als reserve zijn te beschouwen, een zeer ongewenschte toestand, omdat geen zekerheid bestond, of en in hoeverre deze fronten op een kritiek oogenblik zouden mogen worden ontbloot.

Toen in September Antwerpen door de Duitschers bedreigd en weldra ook aangevallen werd en het zich liet aanzien, dat deze aanval tot eene snelle beslissing zou leiden, moest het Opperbevel op verschillende mogelijkheden bedacht zijn: vooreerst, dat de Duitschers zouden trachten de vesting over ons gebied ook aan de noordzijde te omsingelen, ten einde het uitwijken der bezetting te beletten; ten tweede, dat inderdaad de bezetting (en wellicht ook het voor een groot deel binnen de vesting opgenomen Belgische veldleger) zich op ons gebied zou kunnen terugtrekken en alsdan door ons zou moeten worden ontwapend en geïnterneerd. In verband hiermede werd besloten, de divisiegroep in N.-Brabant meer naar het westen samen te trekken, het Hoofdkwartier van het Veldleger van 's-Hertogenbosch naar Oosterhout over te brengen en ter bezetting van het door deze operatie

ontbloote Oost-N.-Brabant een brigade der kustdivisie aan te trekken. Zoodoende bleef de kust van Noordholland slechts door zwakke landweerafdelingen bezet. Wel is waar, kon dit kustgedeelte geacht worden minder aan eene landing te zijn blootgesteld, omdat de vijand na het gelukken daarvan en bij zijn voortgezette operatiën aan alle zijden op de zee of op versterkte stellingen zou stuiten. Maar hoogst bedenkelijk was het, dat voortaan tegen eene landing op de Zuid-Hollandsche kust slechts $\frac{2}{3}$ eener divisie in eerste linie terstond beschikbaar was. Alom dus te kort aan troepen voor de meest bescheiden vervulling van de noodzakelijkste strategische taken.

Hiervoren werd ook Zeeland genoemd als een strategisch gewichtig deel des lands. Het was in de spannende laatste Juli- en eerste Augustus-dagen van 1914 ver van zeker, dat Engeland het Nederlandsche standpunt zou eerbiedigen, volgens hetwelk geen hulp van oorlogvoerende geallieerden over de Westerschelde naar Antwerpen zou worden doorgelaten. Er waren zelfs wel enkele gronden om het tegendeel te vreezen. En ofschoon na het uitbreken van den oorlog deze vrees voorshands geen verder voedsel vond, bewijst toch de hiervoren aangehaalde uiting van Churchill (blz. 538), dat wijziging van de aanvankelijke houding der Engelsche Regeering niet kon geacht worden geheel uitgesloten te zijn. Het was daarom te betreuren, dat op het tijdstip der mobilisatie nog niet over het in aanbouw zijnde en krachtig te bewapenen Fort bij Vlissingen kon worden beschikt. Dit zou, ware het in gevechtsvaardigen toestand geweest, alreeds door zijn bloote aanwezigheid in hooge mate preventief tegen schending onzer onzijdigheid op de Schelde hebben gewerkt. Het zou elke neiging van Engelsche zijde tot quasi-vriendschappelijke terzijdestelling onzer soevereine rechten hebben afgesneden, omdat het slechts door eene positieve, openlijke oorlogsdaad zou kunnen worden uitgeschakeld. Het zou eindelijk met zijne moderne, zware, verdragende en snelvurende kust-kanonnen aan onze marine op de Schelde een onschatbaren steun verleend en elke daadwerkelijke poging tot het forceeren van den Schelde-mond en het wegvisschen onzer mijnversperringen ontzaglijk bemoeilijkt en tot eene hoogst onzekere onderneming gemaakt hebben.

Thans moest het Opperbevel zich er mede tevreden stellen, ten spoedigste enkele vuurmonden uit onzen bescheiden voorraad verouderd vestinggeschut bij Vlissingen en bij Breskens te doen opstellen. Zij zouden ingeval van nood hoogstens een „protest met de daad” hebben mogelijk gemaakt, doch uit den aard der zaak geen feitelijk effect kunnen behalen. Gaandeweg zijn deze geschutopstellingen vermeerderd, ook op de kusten van Walcheren en van Zeeuwsch-Vlaanderen; zij zijn ten slotte tot eene belangrijke geschutmacht opgevoerd, vooral door gebruikmaking van zeer bruikbaar geschut, afkomstig van buiten gebruik gestelde marineschepen.

De toestand veranderde aanmerkelijk door de verovering van Antwerpen en het bezetten van de Belgische—Vlaamsche kust door de Duitschers. Het neutrale Zeeland was nu de rechtervleugelaanleuning en -dekking van het Duitsche kustfront in België geworden. Uit dien hoofde was het voor de Duitsche legerleiding van het grootste gewicht, dat wij niet zouden te kort schieten in onzen plicht, Zeeland met alle kracht, die wij konden beschikbaar stellen, te verzekeren tegen Engelsche ondernemingen. Konden wij in dien zin, naar de meening der Duitschers, geen voldoende waarborgen bieden, dan kon daaruit bij hen de neiging voortvloeien, zichzelf de noodige zekerheid te verschaffen door het bezetten van Zeeland of althans van Zeeuwsch-Vlaanderen, Vlissingen en de Schelde-oevers. Zij konden zich te meer tot dit denkbeeld aangetrokken gevoelen, omdat de Scheldemondingen waardevolle uitvalpoorten voor den duikbootoorlog zouden kunnen zijn.

Aan den anderen kant vloeide uit deze situatie voort, dat Engeland van ons moest eischen — en ook *eischte* — dat wij dit belangrijk gewest in ons welverzekerd bezit zouden houden en met name het uitloopen van Duitsche oorlogsvaartuigen uit Antwerpen naar de Noordzee zouden beletten. Eene waarschuwing in dien zin, door de Engelsche Regeering na den val van Antwerpen tot de onze gericht, was echter overbodig. Reeds tijdens het beleg van Antwerpen waren maatregelen voorbereid om de Schelde tegen dergelijke ondernemingen af te sluiten, zoowel door geschutopstellingen op den wal en marinevaartuigen op de rivier, beide bij Bath, als door het voorbereiden van eene mijnverspering aldaar, die op elk gewild oogenblik onmiddellijk kon worden gelegd.

Op 25 Maart 1915 werd het Nederlandsche stoomschip *Medea*, met eene lading sinaasappelen op weg van Valencia naar Londen, door eene Duitsche duikboot in het Kanaal in den grond geboord; de bemanning, die zich in de sloepen had begeven, werd aan haar lot overgelaten. Deze wederrechtelijke gewelddaad, bedreven tegen een aan eene bevriende mogendheid behoorend neutraal schip, wekte hier te lande opzien en onrust. De Regeering moest zich wel afvragen, of dit feit niet wees op eene veranderde houding van Duitschland, welke wellicht in den vervolge tot eene gewijzigde politiek tegenover Nederland zou leiden. Hoe dit zij, het Opperbevel achtte zich verplicht aan de mogelijkheid van een conflict met Duitschlând verhoogde aandacht te schenken.

Mocht dit inderdaad intreden, dan lag het vermoeden voor de hand, dat de Duitschers zich allereerst zouden trachten meester te maken van Vlissingen, dat voor de toenmaals zeer op den voorgrond tredende duikbootactie en als beheerschende den uitweg van Antwerpen naar de Noordzee, voor hen een punt van uitnemend strategisch — en tegenover de geallieerden ook van groot politiek — belang moest worden geacht. Dat een Duitsche aanval op Vlissingen zou worden beproefd over zee, scheen onwaarschijnlijk; daartegen waren Walcheren en de Scheldemondd trouwens te land en te water voldoende verzekerd. Ook een Duitsche aanval

door Zeeuwsch-Vlaanderen en over de Schelde zou groote bezwaren hebben opgeleverd en kon door onze marine krachtig worden bestreden. Zoo scheen dus de kans het grootst, dat een Duitsche aanval op Vlissingen zou plaats vinden door West-Noordbrabant en over Zuid-Beveland. Dewijl zulk een onderneming door onze in N.-Brabant opgestelde divisiegroep in flank en rug zou zijn bedreigd, zou zij vermoedelijk gepaard gaan met een rechtstreekschen aanval op genoemde divisiegroep. Ofschoon dus in het onderstelde geval de hoofdtak der bestrijding aan het veldleger zou toevallen, werd het toch noodig geacht het doordringen in en over Zuid-Beveland rechtstreeks te beletten door achtereenvolgend stand te houden in verschillende, krachtig ter verdediging ingerichte en zooveel mogelijk door inundatiën gedekte stellingen, achter het Kreekrak, achter den Zanddijk op Z. Beveland en achter het Sloe op Walcheren. De inrichting dezer stellingen werd terstond met kracht ter hand genomen, terwijl in verband hiermede de bezetting van Zeeland werd versterkt, door eene brigade der IIIde Divisie uit N.-Brabant daarheen te verplaatsen (2 bataljons dezer brigade waren reeds in Zeeland). Aan genoemde divisie werd één bataljon van de kustdivisie in Z.-Holland tijdelijk toegevoegd.

Daar de spoorweggemeenschap met Zeeland over den dam bij Woensdrecht bij het uitbreken van vijandelijkheden reeds onmiddellijk door geschutvuur uit reeds aanwezige Duitsche batterijen op Belgisch gebied zou worden verbroken, werd de gemeenschap met het hart des lands en de aan- en afvoer naar en van Zeeland voorbereid over water, hetzij door Volkerak en Zijpe, zoolang deze veilig zouden zijn, hetzij buiten om, over de Noordzee. Verwacht mocht worden, dat in zoodanig geval hulp van de Entente over zee niet zou uitblijven.

Zeeuwsch-Vlaanderen zou door ons tegen een Duitschen aanval niet blijvend te houden zijn geweest. Het uitgestrekte grensfront lag geheel voor den vijand open; de geringe diepte van ons gebied beperkte in hooge mate onze operatievrijheid. De rivier in den rug en de weinige, kleine en aan sterk wisselend getij onderhevige havens bemoeilijkten den aan- en afvoer en stelden de gelegenheid tot ondersteuning en terugtocht bloot aan de inwerking des vijands. Troepen, welke wij ter versterking van de bezetting naar Z.-Vlaanderen mochten overbrengen, zouden bijna zeker worden opgeofferd, zonder blijvend succes. De voorhanden bezetting moest gebiedsschennis zooveel mogelijk tegengaan en voor overmachten druk, in voeling met den vijand, op Breskens en Ter Neuzen teruggaan, vanwaar met gereedgelegde stoombooten getracht zou worden den noordelijken oever der Schelde te bereiken. Voorts werd het Kanaal van Sas van Gent — Ter Neuzen ter versperring — en werden de tramwegen in Z.-Vlaanderen op belangrijke punten ter vernieling voorbereid, terwijl maatregelen werden beraamd om alle vaartuigen, behalve die voor eigen troepen-gebruik, uit de havens van Z.-Vlaanderen te verwijderen.

De groote verspreiding van het veldleger, als hiervoren beschreven,

was een ernstig nadeel. Zij zou, wanneer actief had moeten worden opgetreden, de tijdige concentratie en gereedstelling voor operatief gebruik hebben bemoeilijkt en vertraagd, terwijl de verbrokkeling van enkele divisies niet gunstig was voor de eenheid van bevelvoering en het verband. Maar het Opperbevel was *gedwongen* deze verspreiding als noodzakelijk en onvermijdelijk, te aanvaarden. Gegeven onze armoede aan troepen, vloeide de troepenverdeling, zooals deze zich gaandeweg ontwikkelde, onafwischbaar voort uit de omstandigheden, waarin zich ons land bevond, de verschillende oorlogsgevallen, waarin wij konden komen te verkeer, en de eischen, welke in verband daarmee aan onze krijgsmacht bij de handhaving der onzijdigheid moesten worden gesteld. Daarom te meer was het te betreuren, dat genoemd nadeel nog werd verscherpt door de versnippering, welke de grensdivisies binnen hunne rayons moesten ondergaan ter vervulling van eene taak, welke feitelijk geheel buiten de bemoeiing der krijgsmacht had behooren te blijven: de bestrijding van den smokkelhandel. De ongehoorde proporties, welke dit misdrijf meer en meer aannam, leidden tot steeds klimmende eischen der Regeering tot verdunding en versterking der grensbewaking, zoodat, ook in verband met de behoefte aan periodieke aflossing, een steeds grooter aantal troepen — ten slotte 23.000 man — over het grensgebied verspreid moesten worden. Natuurlijk konden de 13 territoriale bataljons, die bovendien voor een deel plaatselijk aan bepaalde, te bewaken objecten gebonden waren en ten deele ook met de kustbewaking waren belast, niet geheel in die grensbewaking voorzien. De bezettingen der permanente verdedigingslinies waren met hare te zamen 35 bataljons mede ten zuinigste toegemeten¹⁾ en konden niet verminderd worden. Zoo bleef er niets anders over dan voor de bestrijding van de smokkelarij ook het veldleger aan te spreken. Dit duurde tot 1 April 1916, toen het leger van het toezicht op het grensverkeer in verband met den verboden in- en uitvoer werd ontheven en dit aan militaire buitengewone kommissies werd opgedragen. Ook deze werden echter uit het leger geput; hun aantal klom tot 6000 man.

Het is duidelijk, dat onder deze omstandigheden het Departement van Oorlog en het Opperbevel op onverwilde versterking onzer georganiseerde macht moesten bedacht zijn. Reeds enkele dagen na de mobilisatie bleek het mogelijk, uit in de depots nog beschikbaar geoeft personeel 6 reserve-infanteriebatjons te vormen. Ook konden, behalve een eskadron huzaren te voet, dat voor bewakingsdiensten gebruikt kon worden, 2 wielrijder-eskadrons huzaren worden opgericht, welke na voldoende oefening eene waardevolle aanwinst voor de Cavaleriebrigade opleverden. Zij werden later vermeerderd tot 1 eskadron per regiment huzaren. In het verder verloop van tijd kon door ver-

¹⁾ De Stelling van Amsterdam bijv. had, bij eene totale frontontwikkeling van 100 K.M., met 36 permanente verdedigingswerken, eene infanteriebezetting van slechts 5 landweerbataljons.

vroegde oproeping van jongere lichten en of lichtingsgedeelten der militie de stof worden verkregen, waaruit na hunne africhting en toen de kadervorming voldoende vruchten begon af te werpen, nieuwe formatiën ¹⁾ bij alle wapens en diensten werden in 't leven geroepen, die een zeer welkome en noodige aanvulling en versterking der krijgsmacht opleverden. O.a. werden nog 12 reserve-bataljons infanterie gevormd. Van deze reserve-bataljons werden er, nadat zij voldoende in verband waren gebracht, 9 tot 3 reserve-regimenten vereenigd, die tot aflossing der infanteriebrigade in Zeeland werden bestemd, zoodat deze laatste weder in het verband der IIIde Divisie kon terugkeeren.

Tegenover deze aanwinsten stond, behalve het door afkeuring, sterfte, desertie en andere oorzaken ontstane verloop, dat bij de gemobiliseerde weermacht zeer belangrijk was ²⁾, nog een andere factor, die tot vermindering van de presente sterkte onder de wapens leidde en die weldra een ingrijpenden invloed op de gereedheid der troepen voor actief optreden bij onverhoeds intredende behoefte zou gaan oefenen: *de verloven*. Reeds sedert 19 Augustus 1914 had het Opperbevel het noodig geacht, ten bate van de persoonlijke belangen der gemobiliseerden en tot instandhouding van den goeden geest, aan niet onder straf verkeerende militairen bij toerbeurt periodieke, eendaagsche verloven toe te kennen. Dit stelsel van periodieke of „algemeene” verloven is in den loop van den tijd herhaaldelijk uitgebreid en gewijzigd geworden. In 't algemeen omvatte het bij de bezettingstroepen der stellingen omstreeks 14 %, bij de overige troepen 10 % van de sterkte, met een totaal van 20 à 23.000 man, die dagelijks aan den dienst waren onttrokken en bij onverwacht bevel tot marsch- of gevechtvaardig maken, niet beschikbaar zouden zijn.

Hierbij bleef het echter niet. Al spoedig achtte de Regeering het noodig, ter tegemoetkoming aan algemeene economische belangen, die bij het voortduren en toenemen van den crisistoestand en voor een geringer deel ook wel als rechtstreeksch gevolg van de mobilisatie zelve, steeds meer in 't gedrang kwamen, zgn. „bijzondere” verloven te verleenen, zoowel aan afzonderlijke personen, die ten behoeve van bepaalde belangrijke ondernemingen of bedrijven, dan wel in hunne ambtelijke functie bezwaarlijk konden worden gemist, als aan groepen van personen of collectief aan gansche categoriën, die vóór hunne oproeping onder de wapens in bepaalde bedrijven werkzaam waren geweest en wier medewerking daaraan in 't belang van de productie weder mogelijk moest worden gemaakt. Zulke verloven werden verleend, hetzij éénmaal voor een bepaalden duur, hetzij intermitterend telkens voor een zeker aantal dagen, weken of maanden, met periodieke terugkomst onder de wapens, hetzij eindelijk voor onbepaalden tijd.

¹⁾ Al deze formatiën hier op te sommen zou te ver voeren. Zie daarvoor het Verslag der Legercommissie van 14 September 1918, getiteld: *Waarnemingen bij de gemobiliseerde Landmacht*, blz. 81 e.v.

²⁾ De Legercommissie schat op blz. 86 van haar voormeld Verslag het totale verloop tot en met Sept. 1917 op ongeveer 30.000 man.

De aandrang om zulke verloven te verkrijgen was overstelpend en werd van niet-verantwoordelijke zijden in woord en geschrift of door persoonlijken invloed krachtig gesteund en aangewakkerd, waarbij het niet altijd mogelijk was, het verband te ontdekken tusschen het gevraagde persoonlijke voorrecht en het algemeen nationaal of economisch belang van den Staat. Zoo had men: zakenverloven, landbouwverloven (in 1915 o.a. 20.000 man), hooibouwverloven, visscherijverloven, kleermakersverloven, studieverloven, watersnoodverloven, verloven aan mijnwerkers, aan belastingambtenaren, burgemeesters, doktoren, aan arbeiders in de metaalindustrie, enz. enz. enz.

Het totaal der bijzondere verloven bedroeg aanvankelijk ongeveer 12 % van de sterkte, doch werd in het eind van 1916 door de Regeering op 22 % gebracht. Met inbegrip van de algemeene (periodieke) verloven waren dus na genoemd tijdstip doorlopend 33 % der gemobiliseerden van hunne korpsen en diensten bij de weermacht afwezig.

Gezien uit het oogpunt van de persoonlijke belangen der dienstplichtigen, drukte de last der mobilisatie in 't algemeen het zwaarst op de oudere lichtingen, omdat van deze een groot deel gehuwd was en een gezin had te onderhouden, en deze oudere mannen ook meereendeels in hun beroep of bedrijf, ambt of onderneming moeilijker dan jongere krachten konden worden gemist. Dit laatste had ook zijne beteekenis voor de algemeene economische belangen, die het zooveel mogelijk ongestoord gaande houden van de productie en in 't algemeen van het geheele maatschappelijke bedrijf eischten. Met het oog hierop besloot de Regeering, nadat het leger meer dan 8 maanden gemobiliseerd was geweest, zonder dat nog het geringste uitzicht op het eind van den oorlog te bespeuren viel, de oudste landweerlichtingen 1907 op 15 Mei — en 1908 op 15 November 1915 naar hare haardsteden te laten terugkeeren en wel met zgn. onbepaald klein verlof, zoodat zij ingeval van nood steeds oogenblikkelijk weer zouden kunnen worden opgeroepen. Het leger onderging hierdoor aan presente sterkte een verlies van circa 12.000 man.

Het was duidelijk, dat de afbrokkeling van onze gereede macht op dien voet niet zou kunnen doorgaan, zonder den toestand van gereedheid en weerbaarheid tot handhaving der onzijdigheid en tot het keeren van een mogelijken aanval tot een fictie te maken. De Regeering, beseffende dat de politieke en militaire toestand in Europa onze ontwapening nog in geen enkel opzicht gedoogde, besloot daarom in den loop van 1915 een anderen weg in te slaan tot geleidelijke ontheffing van de oudere dienstplichtigen van hunne actieve dienstvervulling, nl. door het tusschenpoozend, opvolgend naar orde van dienstdtijd, met verlof laten gaan van de landweerlichtingen (en na deze ook van de oudere militielichtingen), terwijl tot het op sterkte houden der korpsen onder de wapens zooveel mogelijk bij het met verlof vertrekken van elke lichting of lichtingsgedeelte eene nieuwe lichting of lichtingsgedeelte zou worden opgeroepen, hetzij van de opvolgend jongere militie-

lichtingen, hetzij van den landstorm, waartoe na het tot stand komen van de Wet van den 31sten Juli 1915 (Stbl. No. 345), alle geschikten eener jaarklasse waren komen te behooren, die niet reeds bij de militie ingelijfd of op andere wijze in werkelijken dienst waren; m.a.w. ook zij, die van vroegere militielichtingen door de loting of om redenen van vrijstelling niet waren ingelijfd geworden. Reeds in Aug. 1914 waren voor de nieuw op te roepen militielichtingen de loting en de meeste redenen van vrijstelling vervallen, zoodat feitelijk *algemeene dienstplicht* was ontstaan.

Toe te juichen in deze regeling was vooral, dat hierdoor het uit een oogpunt van sociale rechtvaardigheid zoo juiste beginsel tot zijn recht werd gebracht, dat in den krijgsdienst de jongere aan den oudere behoort voor te gaan, zoodat geleidelijk een eind zou worden gemaakt aan den ergelijken toestand, dat mannen van middelbaren leeftijd, echtgenooten en vaders, hoofden van zaken en ondernemingen, uit hun gezin en werkkring waren weggerukt en jaren lang den last van den krijgsdienst moesten dragen, terwijl jongelieden, meerendeels zonder verantwoordelijke familiebanden of ernstige maatschappelijke verplichtingen, in geen enkel opzicht eenig deel namen in de te vervullen nationale taak of op eenigerlei wijze den druk der mobilisatie ondergingen.

Een ander voordeel der regeling was, dat de sterkte der weermacht op 't papier geleidelijk belangrijk aangroeide, omdat de met verlof gezonden dienstplichtigen bij voortduring ter beschikking van de Regeering bleven en ingeval van ernstig gevaar op elk tijdstip weder onder de wapenen konden worden geroepen¹⁾.

Tegenover deze voordeelen stonden echter zeer ernstige nadeelen met betrekking tot de bruikbaarheid en gereedheid der weermacht voor het doel, waartoe zij op voet van oorlog gebracht was en gehouden werd.

In de eerste plaats werd niet altijd strikt vastgehouden aan het oorspronkelijk beginsel, dat geen ploeg met verlof zou vertrekken, voordat een nieuwe ploeg, na een eerste-oefening van 4 maanden in de depots, gereed was om naar de korpsen van het leger over te gaan. Enkele malen had, onder den drang der Volksvertegenwoordiging en van een deel der pers, en ook omdat de Regeering streefde naar beperking der mobilisatie-uitgaven en mitsdien neigde tot inkrimping van de presente sterkte der weermacht, afvoer plaats, zonder dat aanvoer hiertegenover stond. Bovendien waren de met verlof vertrekkende ploegen veelal sterker dan de nieuw opkomende. Het aflossingsstelsel leidde dus op den duur tot vermindering van de effectieve sterkte onder de wapenen.

¹⁾ Volgens de Legercommissie (blz. 85 van haar meergemeld Verslag) bedroeg op 30 Sept. 1917 de totale sterkte der landmacht (op 't papier) ruim 403.000 hoofden, met inbegrip van den landstorm, die te voren had gediend, en van den vrijwilligen landstorm, de laatste bedragende 7500 man.

October 1918 telde de weermacht in totaal omstreeks 450.000 man.

Erger nog was, dat het gehalte der troepen gestadig achteruitging, doordat in snel tempo achtereen (nl. als regel, met tusschenpoozen van 40 dagen) ploegen grondig geoefende soldaten door kort geoefende recruten werden vervangen, terwijl de kadertoestanden bij de troepen en de bezwaren, welke voor de geregelde oefening uit de verlofsregeling voortvloeiden, de stelselmatige voortgezette opleiding dezer recruten in hooge mate bemoeilijkten. Het gebrek aan geroutineerd en bekwaam instructiekader speelde hierbij een hoofdrol. De met recruten overvulde depots, waar alles op snel-dressuur moest zijn gericht, namen de beste kaderelementen in beslag. Bij de korpsen zelf moest men zich grootendeels behelpen met jong, vluchtig opgeleid en onervaren verlofskader, terwijl voorts het aflossingssysteem en de veelvuldige verloven leidden tot eene onophoudelijke verwisseling van officieren en onderofficieren, zeer ten nadeele van de oefening en van de tucht.

De gezamenlijke, hiervoren uiteengezette oorzaken en omstandigheden werkten samen tot eene doorlopende vermindering van de effectieve sterkte onder de wapens en tot achteruitgang van het gehalte der weermacht; en door beide factoren te zamen tot ondermijning van hare geschiktheid en gereedheid voor onmiddellijk daadwerkelijk optreden bij intredende vijandelikheden op Nederlandschen bodem of bij onverhoeds gevorderde maatregelen ter handhaving onzer onzijdigheid. Hiertegenover stond slechts eene belangrijke aangroeiing van de weermacht op 't papier, van welke bij het intreden van omstandigheden als zooeven bedoeld, zooveel mogelijk partij moest worden getrokken.

De met verlof vertrekkende dienstplichtigen werden daarom op 't papier ingedeeld in bestaande of nieuw te vormen georganiseerde verbanden, waarbij zij ingeval van heroproeping zouden opkomen. Zoo werden uit de verlofgangers der infanterie geleidelijk 48 reservelandweerbataljons gevormd, welke uit den aard der zaak hunne oorlogsterkte eerst gaandeweg bereikten, naargelang verlofgangers beschikbaar kwamen, en waarvoor de noodige officieren en lager kader werden aangewezen, hetzij van de korpsen onder de wapens, hetzij uit mede met verlof zijnden. Toen deze bataljons eenmaal op sterkte waren gekomen, werden zij — ondanks hevigen tegenstand van parlementaire zijde — voor enkele dagen onder de wapens geroepen om met hun eigen aangewezen officieren en verder kader in het onmisbaar verband te worden gebracht en geoefend, opdat althans eenige waarborg voor bruikbaarheid bij oproeping ingeval van oorlog verkregen werd.

Uit de later met verlof vertrekkenden der infanterie werden op gelijke wijze eerst 48 compagniën en later 48 bataljons etappetroepen opgebouwd. In het najaar van 1918 waren deze bataljons nog niet geheel voltallig en voor oorlogsgebruik geschikt.

Tengevolge van den hiervoren geschetsten toestand ondervonden niet alleen de grens- en kustbewaking, de aanleg en het in staat van

verdediging brengen van stellingen, de oefeningen en de dienst in 't algemeen groote bezwaren, maar het ergste was, dat de korpsen niet meer geacht konden worden, in hun onderling verband als legersamenstel, eene onmiddellijke strijdbare macht te vormen. Bij onverwacht intreden van een ernstig incident, waarbij onze onzijdigheid daadwerkelijk mocht worden geschonden, of het uitbreken van oorlog plotseling mocht dreigen, zouden wij niet in staat geweest zijn eene voldoende kracht te ontwikkelen.

Als eerste voorzorg zou daarom, zoodra de politieke toestand eenigszins dreigend mocht worden, door het Opperbevel het bevel worden uitgegeven: „Geen verloven meer verleenen.” Op dit bevel werd bij de korpsen en diensten het geven van periodieke verloven geschorst, terwijl door de daartoe bevoegde autoriteit — tenzij ten deze bij de uitgifte van het bevel eenig voorbehoud werd gemaakt — ook aan bijzondere verloven geen verdere uitvoering werd gegeven. Zij, die op zoodanig tijdstip met verlof waren, keerden alsdan automatisch naar hunne standplaatsen terug, zoodat de presente sterkte der korpsen reeds dadelijk met een zeker percentage verhoogd werd.

De gedachte, welke bij het instellen van deze regeling voorzat, was, dat deze maatregel *zeer bijtijds* zou worden getroffen, opdat naargelang de indruk van naderend gevaar meer dreigend mocht worden, door verdere maatregelen eene gradueele toeneming van gereedheid en strijdvaardigheid kon worden bereikt. Het was daarom te betreuren, dat langzamerhand de militairen aan hunne verloven zoo overwegende waarde waren gaan hechten, dat men deze als een onvervreemdbaar recht ging beschouwen, waaraan eerst in den allerhoogsten nood mocht worden geraakt. Toen dan ook zeer enkele malen wegens dringende redenen de Regeering inderdaad de verloven moest schorsen, wekte deze maatregel in het publiek een geheel ongemotiveerd opzien en werden daaraan overdreven vermoedens vastgeknoopt, terwijl de militairen, vooral bij de korpsen, die niet in het grensgebied gelegerd waren, blijk gaven van ontstemming, welke hier en daar tot onkrijgstuchtelijkheden oversloeg.

Om de krijgsmacht weder te brengen in den ten deele prijsgegeven toestand van voltalligheid, volledige gereedheid en strijdvaardigheid, was eene *tweede mobilisatie* noodig, een reeks van maatregelen, die in haar geheel omvangrijker en ingewikkelder was geworden, naarmate eenerzijds de effectieve sterkte onder de wapenen verminderd, anderzijds de totale sterkte der strijdmacht op 't papier toegenomen was. In aanmerking genomen onze beperkte krachten te land en ter zee, de uitgestrektheid onzer grenzen en de verschillende richtingen, waarin wij konden worden bedreigd, alsook de overmacht aan strijdkrachten en strijdmiddelen, welke de groote rijken tegen ons in werking zouden kunnen brengen, mocht, indien wij in den oorlog betrokken werden, geen deel onzer strijdmacht, geen man zelfs, ontbreken van hen, die voor de vervulling van eene taak bij de landsverdediging waren voor-